

PAAUDŽU ATMIŅU CEĻOŠANA: IESKATS MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTOS

Māra Zirnīte. Izglītība: Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes diploms pielīdzināts filoloģijas zinātņu maģistra grādam (2012). Nodarbošanās: atmiņu dokumentēšana, sākot ar Cilvēkarhīva programmu Latvijas Kultūras fondā (1987); veido Nacionālās mutvārdu vēstures krājumu un veic pētījumus LU Filozofijas un socioloģijas institūtā (kopš 1992). Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas *Dzīvesstāsts* valdes priekšsēdētāja (www.dzivesstasts.lv). Publikācijas zinātniskos žurnālos latviešu, igauņu, angļu valodā; autore, redaktore un sastādītāja mutvārdu vēstures izdevumiem, digitālām audiovizuālām kompozīcijām.

Raksturvārdi: paaudzes, mutvārdu vēsture, dzīvesstāsts, vēstījums, atmiņu ceļošana.

Ievads

Cilvēki, izmantojot katrā laikmetā sev pieejamos kultūras resursus, atkal un atkal atgriežas pie savas pastāvēšanas pamatjautājumiem, apzinoties sevi kā pasaules pieredzes daļu. Kad ierasto dzīvesveidu agresīvi pārtrauc revolūcijas, kari un citas kataklizmas, tas ne tikai izraisa fiziskas ciešanas, bet arī sagrauj morāli, atsviežot tālu atpakaļ sabiedrības garīgo attīstību. Tad cilvēks atkal visu sāk no jauna, meklē savas eksistences morālo pamatojumu, pievēršoties arī tādiem avotiem kā atmiņas.

Raksta mērķis ir ielūkoties vecāko dzīvesstāstu autoru liecībās par notikumiem, kas iespaidoja dzīvi 20. gadsimtā, jo viņu atmiņas savukārt veidojušas dzīves izpratni pēcnācējos. Individuālās pieredzes Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) krājumā¹ var

uzlūkot par literāri neapstrādātu izejmateriālu tautas vēstures stāstam par laikmetu, kas pārpilns satricinājumiem. Krasas pārmaiņas aizvien mobilizē atcerēšanos, liek katrai nākamai paaudzei uzdot jautājumus, lai savienotu pārtrautos dzīves posmus, skaidrotu savas eksistences pamatjautājumus un nākotnes iespējas.

Pievērsīšos atsevišķām dramatiskām epizodēm, kas attēlotas dzīvesstāstos un raksturo cilvēka pārdzīvojumu, kad tiek pārtraukts dabiskais dzīves ritējums. Atlasīti piemēri no atmiņām, kuru autori dzimuši 19. un 20. gadsimta mijā un jau no dzīves sākuma piedzīvojuši nemierus un varas maiņas. Vairākos dzīvesstāstos rodamās atsauces iepriekšējo paaudžu pieredzē atgādina vācu pētnieces Astrīdas Erlas (*Astrid Erll*) konceptu par atmiņu ceļošanu² starp paaudzēm kā nodrošinājumu atmiņu noturībai.

¹ NMV krājums LU Filozofijas un socioloģijas institūtā.

² Astrīdas Erlas radīts jēdziens *travelling memory*, kas lietots arī, lai apliecinātu, ka atmiņa beidz pastāvēt, ja tā nepārceļo starp cilvēkiem, grupām, valstīm. Šis koncepts izvērsti publikācijā par atmiņu migrāciju starp Latviju un Zviedriju (Bela 2016).

Paaudzes nošķīrums

Atmiņu stāsti ir viens no veidiem, kā aplūkot paaudžu nošķīrumu. Paaudzes piederību nosaka ne tikai dzimšanas gads, bet arī tādas pazīmes kā kopības izjūta ar laikabiedru likteni, vēstures notikumi, kas iespaidojuši dzīvi, pašidentifikācija³.

Paaudzes piederību var aplūkot, pamatojoties ne tikai uz ieskaņotā stāsta saturu, bet arī uz izklāsta veidu un sakārtojumu, valodas un izteiksmes līdzekļu lietojumu, pasniegšanas formu.

Stāsta sniegumā atpazīstams individuālais kultūras resurss, ko raksturo sava laika izglītība, literārā pieredze, mantotie un aizgūtie runas paradumi. Tāpat kā uz folkloras priekšnesumu, arī uz dzīves izstāstīšanu var attiecināt valodas filozofa Džona Langšova Ostina (*John Langshaw Austin*) nostādni, ka valoda nav pasīvs līdzeklis īstenības aprakstīšanai, bet gan prakse, caur kuru īstenība tiek radīta un ietekmēta⁴. Stāstījums intervijā ir saistīts ar atmiņas aktivizēšanu, lai stāstītājs pārliecinātu par spēju pastāvēt mūsdienu pasaulē un rast savu vietu tajā.⁵ Šīs pazīmes intervijā neatklājas tik demonstratīvi kā priekšnesuma izpildījumā, tomēr atmiņu stāstos esmu saklausījusi gan pamācības, vērstoties pie iedomātas auditorijas, gan mērķtiecīgi atlasītus dzīves vērojumus, iedvesmas pilnu improvizāciju, kā arī nozīmes un jēgas meklējumus traģisko dzīves notikumu atmiņās, par ko raksta antropoloģe Vieda Skultāne⁶.

Vēlos pievērst uzmanību izziņas slānim, ko sniedz literāri neapstrādātās runas pieraksts. Klausoties vai lasot atmiņu stāstus, nonākam personīgā attieksmē ar stāstīto, un tas kļūst par mūsu nepiedzīvotās pieredzes daļu, iedarbojoties gluži līdzīgi kā literārs darbs, kura autoram uzticamies. Turklāt katrā paaudzē var saskatīt raksturīgas individuālās runas iezīmes, kad arī uzrakstītā veidā izjūt cilvēka dzīvās runas skanējumu.

Rolāns Barts esejā *Teksta bauda*⁷, aplūkojot mākslas teksta izspraukšanos caur laikmeta merkantilo dabu, tirgus reklāmu, politikas un dažādiem varas valgiem, min “ikdienišķā” valdzinājumu, kas piesaista lasītāju. R. Barts raksta: “Kāpēc daži (tostarp arī es) gūst baudu, redzot, ka vēsturiskos darbos, romānos, biogrāfijās tiek atspoguļota kāda personāža ikdiena? Kāpēc tāda ziņkārība par sīkumiem: dienas plānojumu, ieradumiem, maltītēm, dzīvesvietu, apģērbu utt.? Vai tā ir “realitāte” (“bijušā” būtības) izfantazētā garša? Un vai tieši fantāzija nepiesauc “sīkumus”,niecīgo,privāto ainu, kurā es itin viegli varu iederēties?”⁸

Vecākās paaudzes atmiņu stāstos ieskanas gan seni vārdi, teicieni, tēlojuma paņēmieni, gan ikdienišķi *sīkumi*, kas piesaista uzmanību. Terēze Lazdiņa, dzimusi 1899. gadā Mežotniekos, Bauskas novadā, intervēta 93 gadu vecumā Anglijā, atceras no savām bērnu dienām šodien vairs nesaprotamu nodarbi: *Tētis gāja sēt un es cēlos līdzī – birzes⁹ taisīt. Cik tālu krīt sēkla – tik tālu noliek salmus, vienādi nosēj kā ar mašīnu.*¹⁰

Vārds raksturo stāstītājas bērības laika saziņu, un šodien tā nozīme noskaidrojama, ieskatoties Mīlenbaha un Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā vai konversācijas vārdnīcās.

Literārā teksta ietekmi R. Barts uzrāda pazīmēs, kas raksturīgi dokumentārajiem autentisko atmiņu vēstījumiem. “Ja būtu iespējams iztēloties tekstuālās baudas estētiku, tajā būtu jāieklauj rakstīšana skaļā balsī.”¹¹ Stāstītās atmiņas ir sava veida šāds balsī fiksēts teksts. Tas savu skanējumu saglabā arī rakstveidā. Piemērā Alvīne Mūrniece (dzimusi 1906. gadā Lūžņā, intervēta turpat 1985. gadā) lībiskā dialektā stāsta par to, kā apcietina viņas vīru Ernestu, tikko ģimene pēc Otrā pasaules kara atgriezies savā piejūras ciemā, no kura vācu militārā administrācija visus bija pārvietojuši uz iekšzemi.

³ Mannheim 1952.

⁴ Austin 1962.

⁵ Par izpildījumu folkloristikā vairāk sk. Bauman 1989.

⁶ Skultans 1998.

⁷ Barts 2012, 52.

⁸ Turpat.

⁹ “Birzes platums (starp divām vagām) bija ap 7–10 pēdas.” ME I, 299; Konv. vārdn, 2, 3205.

¹⁰ NMV-63.

¹¹ Barts 2012, 63.

Jā, nu mēs ir mājas. Nu ir krievis. Nu ņem akal kopa tos vīrs, nu las kopa tos vīrs – Ernest un Ernest brāl Fric un Jān, un viss, kas tik nu ir. Četrš brāļš paņēms uzreiz. Un nu aizved uz Anc viņš, un ieliek pagraba tos vīrs. Ieliek tos vīrs pagraba. Un kā nu bij, kā ne, Ernests man dabuj paziņot, lai es viņam kaut ko aizved ēst. Jā, otra diene es sadabu viss, ko nu varej, sadabu viņam, aizved. Tas sargs, kas pie tiem durvīm stāvēj tai pagraba, tas uzreiz iesaucas: “Mūrnieks ar! Apžēlojas, Mūrnieks ar iekš tai pagrabā!”, to par man vīr viš teic.¹²

Apceitinātais Ernests Mūrnieks bija apkārtņē labi pazīstams kārtīgs mežsargs. Arī to, kā vīrs pirmoreiz atgriezās no izsūtījuma Sibīrijā, Alvīne pastāsta tēlaini ar ritmiskiem atkārtojumiem: *Un nu laiž mājas. Un Ernests ta bij mājas. Un, ka Ernest laid mājas, viš nevarēj pār smilg pārkap – tai pirma reize. Viš pa smilg nevarēj pārkap.*¹³

Savus pēdējos mirkļus, atstājot iekopto mājvietu Zemgalē, kā spilgtu gleznu atceras Valida Danenberga (dzimusi 1914. gadā Dobeles novadā, intervēta 1992. gadā Almēlijā, Anglijā):

*Viši lauki pilnīgi zeltoja, gan kaimiņos, gan mūsu lauki. Bija pļaujamais laiks, kad mēs atstājām māju. Tieši bija rudzu pļaujamais laiks. Kvieši palika dzelteni. Un cik tikai varēja pārredzēt, visu kaimiņu lauki bija brīnišķīgi. Bija laba raža. Tas bija jūlijā. Un tad nu sirds sāpēja gan briesmīgi. Un bija ziņa, ka krievi nāk otro reizi iekšā.*¹⁴

Līnai Kuģei pašai bija bagāts folkloras pūrs, un viņas atmiņu stāstā arī rakstītā veidā var saklausīt valodas ritmu, dziedošu intonāciju, senus vārdus un tēlainus salīdzinājumus.

Tas varēja būt apmēram ap 1850-to gadu, kad mans vecaistēvs bijis jauns puisis un strādājis drēbnieka darbu. Nav zināms, kur viņš mācījies, kur nē, bet meistars bijis slavens. Gājis no mājas uz māju un šuvīs bikses, vestes un svārkus, bez mašīnas, tikai ar rokām. Un galvenais – plīķos kažociņus. Toreiz tāds bijis katram cilvēkam, vai viņš bagāts vai nabags,

plīķais kažociņš kā piederīgs pie visa apģērba. Tā nu viņš staigājis, šuvīs, bijis priecīgs savā amatā un iecienīts cilvēkos. Vēl otrs amats viņam bijis dziednieka amats. Viņš gājis no mājas uz māju, strādādams savu drēbnieka amatu un vēl to dziednieka šepi piekopis. Kulītē mūžīgi nēsājis līdz radziņus, podiņus, izpalīdzējis cilvēkiem, kur tikai kāda sāpēja. Bijis arī taupīgs, neskrējis uz krogu, tā kā citi puīši. Bet savas kapeikas krājis nebaltām dienām. Tāds bija mans tēva tēvs.

Un tā nebaltā diena arī pienākusi. Pienākusi ar precēšanos. Jo bijis ieskatījies vienā apaļā, plīkā bārenītē. Kurai nebijis nekā pūrā kā tikai tas svārciņš, ar kuru viņa gājusi pie iesvētīšanas, un tā villainīte. Tas bijis viss viņas pūrs. Nu, uz precēšanos viņš savu līgavu aplam skaisti izgērbis. Pat kurpes nopircis. Bet tās kurpes, tās viņas kājai bijušas tik nepierastas un cietas. Pārgājusi no baznīcas, novilkusi kurpes, uzāvusi pastalas un nodancojusi savas kāzas ar pastalām. [..]

*Bet ta nu sākuši birt tie bērni. Bīruši tā kā purva strazdiņam – cits pēc cita, cits pēc cita, septiņi gabali. Mans tēvs bijis tas pēdējais, tas septītais.*¹⁵ (Līna Erna Hermīne Kuģe, dzimusi 1910. gadā Zvārdes pagastā, intervēta 1996. gadā Dobelē.)

Dzīvesstāstu izteiksmes veids atklāj paaudzi raksturojošu saziņas kultūru, kurā atspoguļojas gan valodas vide, gan lielā mērā – folkloras iespaids un stāstniecības tradīcija, kas uzturējusi dzīvu atmiņu miju starp paaudzēm, iesaistot personīgā pieredzē arī to, kas piedzīvots vecāku un vecāsmātes jaunības dienās.

Igauņu salīdzinošās folkloras pētniece Tīu Jāgo personīgo atmiņu stāstu pētniecību nosauc par *pārmantojamo vēsturi*: “Dzīvesstāstu vai patiesu dzīves notikumu pasniegšanas tautiskās vēstījuma formas mainās līdzī laimam. Pētot pārmantojamās vēstures ietvaros patiesu notikumu atspoguļošanas paņēmienus un formas, iespējams novērot arī pārmantošanas procesu (pārmantošanas parādību pastāvīguma un izmaiņu līdzsvaru).”¹⁶

¹² NMV-2.

¹³ Turpat.

¹⁴ NMV-56.

¹⁵ NMV-748.

¹⁶ Jāgo 2007, 112.

Paaudžu skatījums mutvārdu vēstures avotos

Dzīvesstāsti raksturo personīgo skatījumu sociālajā vēsturē, kurā notikušas divas revolūcijas, divi pasaules kari, divas lielvalstu okupācijas; neatkarīgas valsts tapšana, zaudēšana un atjaunošana¹⁷. Viena cilvēka mūžam par daudz, tomēr atmiņu pavedieni sien paaudzi pie paaudzes un ļauj šo laiku pārredzēt un vērtēt no vēstures subjekta viedokļa. Nenorobežojoties no pārmaiņām, kas skārušas ne tikai Latviju, bet visu pasauli un par ko vēsta arī ārzemēs ierakstītie kādreizējo Latvijas iedzīvotāju dzīvesstāsti.

Ja salīdzina vecākās paaudzes autoru dzīvesstāstus, kas ierakstīti Latvijā un ārzemēs, var saskatīt lielas līdzības. Atšķiras sižeti vēlāko dzīves notikumu norisēs, tomēr stāstījums risināts no līdzīga skatpunkta, individuālais liktenis saistīts ar tautas kopīgo pārdzīvojumu. Antropoloģe Vieda Skultāne saskata Latvijā ierakstītajos vecākās paaudzes dzīvesstāstos saskaņojumu ar literāro tradīciju¹⁸. To pašu var attiecināt uz atmiņu stāstiem, kas ierakstīti ārzemēs, – pagājušā gadsimta sākumā dzimušos vieno neatkarības gados gūtā izglītība un kultūras pamats, kam atsaucies rodams latviešu literatūrā, folklorā, etnogrāfijā, mūzikā, mākslā. Atpazīstamība parādās interpretācijās, kultūras attieksmju daudzveidībā un dzīves vērtību kritērijos.

Nākamās – trimdā augušās – paaudzēs piederības apziņa sazarojas atkarībā no paaudžu atmiņu mantojuma, ģimenes iespaida un personīgās izvēles. Kā raksta Inta Gāle-Kārpentere: “Trimdas identitāte izauga no tām neizsīkstošajām sarunām, kuras tieši un netieši uzturēja latviešu sakarus. Vispamatīgāk un vispersoniskāk trimda substancionalizējās *nostāstos*, kas, transformējoties dzīves un tautas vēsturē, vienlaikus bija arī identitātes veidošanas

un uzturēšanas līdzeklis.”¹⁹ Tādējādi kultūras piederības izjūtu trimdas apstākļos lielā mērā izšķīra atmiņu stāsti, kas ceļoja no vecākiem pie bērniem, starp grupām, kopienām, individuāli un publiskos sarīkojumos, vasaras nometnēs.

Turpretim represēto vai dažādu kultūras traumu pieredzējušo cilvēku atmiņās paaudžu piederību nojauc dabiskās dzīves attīstības pārtraukums. Ārkārtas situācijā meitai nākas uzņemties mātes lomu, ja brāļi/māsas kļūst bāreņi vai arī meita kļūst māte savai mātei (Noras Ikstenas romānā²⁰ attēlotā situācija sastopama arī atmiņu stāstos). Cilvēki stāstos cenšas rast absurdās pieredzes skaidrojumu, atgūt piederības izjūtu un pamatu, lai dzīvotu tālāk. Tad atbalsts rodams iepriekšējo paaudžu garīgajā mantojumā, dzimtas pēctecības apziņā. Starp personībām, kas spējušas savu smago pieredzi pārvērst stāstā un plaši dalīties ar to sabiedrībā, var minēt Melāniju Vanagu²¹, Vladislavu Urtānu²², Valentīnu Jākobsonu²³, Ilmāru Knaģi²⁴, Andu Līci²⁵, Benitu Kalniņu²⁶. Atsauces īstenībā piešķir atmiņu stāstiem augstu morālo statusu.

Nacionālās mutvārdu vēstures krājumā apvienotie dzīvesstāsti atklāj arī paaudžu atmiņu satikšanos, savstarpējo mīļietekmi. Minēšu divus piemērus vecvecāku atmiņu lomai personīgo uzskatu tapšanas un sevis apzināšanās procesā, par ko runā mazmeitas: Anita Timane, kas dzimusi 1960. gadā Londonā, un Elīna Grīniece, dzimusi 1985. gadā Rīgā.

Mana vecmamma ieradās [Londonā] 1967. gadā, kad man bija septiņi gadi. Un tad viņa mums visiem stāstīja to realitāti, kāda tā bija Latvijā sešdesmit septītā gadā, par kolhoziem, un par visu, ko viņa bija novērojusi. Un tie stāsti bija diezgan komplicēti un dramatiski, un viņa pati bija tāda diezgan laba stāstītāja, tā kā viņa varēja izstāstīt arī. Tā kā tas, es domāju, mani ļoti iespaidoja. Viens otrs

¹⁹ Inta Gāle-Kārpentere 1994.

²⁰ Ikstena 2015.

²¹ Vanaga, Melānija 1991; 1995–1998.

²² Urtāns, Vladislavs 2015.

²³ Jākobsons, Valentīns 2006.

²⁴ Knaģis, Ilmārs 2016.

²⁵ Līce, Anda 1990–2008.

²⁶ Kalniņa, Benita 2008.

¹⁷ Precizējot: vardarbību un varas maiņas iedzīvotāji pieredzēja vēl biežāk, arī 1915.–1918. gadā, kad Latvijas teritoriju okupēja ķeizarkās Vācijas karaspēks; 1918.–1920. gadā, kad valdīja padomju diktatūra un notika Latvijas Neatkarības karš.

¹⁸ Skultans 1998, XII.

saka, ka mēs bijām diezgan līdzīgas.²⁷ (Anita Timane, dzimusi 1960. gadā Londonā, intervēta 2009. gadā Rīgā.)

Vecāmāte no tēva puses bija izsūtīta uz Sibīriju kā astoņpadsmit gadīga meitene. Viņa ļoti daudz stāstīja par to, kā Sibīrijā gājis, bet tas notika diezgan vēlu, kad mēs jau bijām tādi divdesmitgadīgi. Tajā laikā mēs to visu bijām skolā mācījušies un filmās skatījušies, ko tas tragiskais vēstures konteksts nozīmē.

Mani vecvecāki vienmēr uzsvēra, ka viņiem nebija Sibīrijā tas trakākais variants. Viņi Tomskas apgabalā tika aizsūtīti bez nekā, bet diezgan ātri atrada mājas vietu, iekopa māju, kopīgi iedzīvi radīja. Vecāmāte Sibīrijā iepazinās ar manu vecotēvu, apprecējās, Sibīrijā piedzima tēvs. Viņi atgriezās, kad manam tēvam bija mēnesis. Pats neko neatceras. Bet viņš ir braucis studentu grupā uz Sibīriju jaunības dienās. Aizbrauca apskatīties. Viņu ļoti interesēja.²⁸ (Elīna Grīniece, dzimusi 1985. gadā Rīgā, intervēta 2017. gadā Rīgā.)

Klausoties vienas dzimtas dažādu paaudžu stāstos, var vērot, kā motīvi turpinās, ieplūst cits citā, sasaucas vai gluži otrādi – tiek noraidīti un pārveidojas. Elizabete Janelšņa savā atmiņu stāstā iekļauj mātes stāstīto par došanos projām no Latvijas Otrā pasaules kara beigās. Viegli uztveramā smeldze izsaka arī stāstītājas attieksmi pret apstākļu spiesto aizceļošanu, kas nebija pašu izvēle.

Un tad viņa palikusi viena pati, viņa bija paņēmusi mazu somiņu, kaut ko tur ielikusi iekšā un aizgājusi uz pēdējo kuģi un arī aizbrauca uz Vāciju. Un tad viņa teica – viņa bija braukusi ar ormani uz turieni – un tas ormanis teicis: Jā, jā, kundzīt, tagad, kad ir slikti laiki, tad jūs visi brauciet prom, bet mēs paliekam – mēs to izturēsīm, un gan jau varbūt jūs atkal kādreiz brauksit atpakaļ. Un pa tiem gadiem viņa to ļoti daudzreiz pieminēja – tā ka vajadzēja palikt.²⁹ (Elizabete Janelšņa dzimusi 1923. gadā Rīgā, intervēta 1996. gadā Rīgā.)

Vecākās paaudzes atmiņu vēstījumi

Subjektīvais cilvēku vēstījums visskaidrāk izpaužas dzīvesstāstu audio ierakstos un tuvu tekstam lasāms interviju rakstiskā atveidojumā. Turpinājumā sniegšu atsevišķus garākus atmiņu fragmentus, ļaujot lasītājam iejusties izteiksmes veidā, valodas ritmā, stāstītāja attieksmē pret notikušo. Sekojošos piemēros nav iekļautas akustiskās nianses (izsaučieni, nopūtas, smieklī), skaidrības labad reizēm mainīta vārdu kārtība un svītrotas atkāpes no sižeta. Atsevišķie teksta izlaidumi atzīmēti ar divpunkti kvadrātiekvās.

Kad 1992. gadā Anglijā intervēju divas 90 gadus vecas kundzes, mani pārsteidza viņu spēja sīki izstāstīt agrā bērnībā un jaunībā pieredzēto. Pieaugot manai intervētājas pieredzei, sapratu, ka šāda spēja, pat sasniedzot simt gadus, nav izņēmums. Atmiņas palīdzējuši uzturēt arī stāstītāju dzīves apstākļi – abas stāstītājas dzīvojušas lielākoties starp latviešiem, noslēgti no sabiedrības Lielbritānijā.

Adelīna Rozīte, kaut arī piebilst *Bet mans mūžs ir dikti tās grūts, es nezinu, vai es visu varēšu izstāstīt*, tomēr skaidri spēj attēlot savus agrīnos mūža pārdzīvojumus. Viņa dzimusi 1899. gadā, un dzīve sākās ar satricinājumiem, kā viss 20. gadsimts. Adelīnai bija seši gadi, kad dumpinieki tēvu ar varu grib iesaistīt muižas dedzināšanā, bet pēc tam soda ekspedīcija – vainīgo uzrādīšanā. Tēvs nepieķāpjas ne vieniem, ne otriem – no nemierniekiem paslēpjas mežā, bet nevienu nenodod, kaut pašu pieliek pie lielā bērza. *Mans tēvs bija dzelzceļnieks. Lai nebūtu jāiet karadienestā 25 gadus, viņš iestājās 20 gadu vecumā dzelzceļa dienestā, bija strādnieks. Un piektā gadā viņš jau bija precējies un viņam bija ģimene. [...] Nu piektā gadā pirms Ziemassvētkiem tad tā revolūcija sākās, un tad cilvēki apbruņojušies ne jau ar šaujamiem, bet ar cirvjiem, ar lāpstām, ar grābekļiem, ar sakumiem, ar dakšām nāca un visus dzelzceļniekus, kurus tikai varēja dabūt, vīriešus, visus ar ņēma līdz. Un tad gāja to pili dedzināt tam fon Zivertam. [...]*

Es maziņa biju. Piecus kilometrus no Skrīveriem un piecus kilometrus no Jumpravas, tur pa vidu man tēvs dzīvoja. Skrīveru muiža no mums kādi 3 vai 4 kilometri uz Daugavas krasta, tā bija pils. Un tad viņi aizgāja

²⁷ NMV-3441.

²⁸ NMV-4489.

²⁹ NMV-480.

uz to pili visi tie dedzinātāji un aizdedzināja to pili. [..]

Sestā gada janvārī nāca kazaku vilciens un apturēja pie mūsu mājiņas, un pārmeklēja ieročus. [..] Nu un tad papu izsauca ārā tas virsnieks un nolika pie bērza, pie mūsu mājas bija tāds liels bērzs. Un prasīja, lai uzrāda, kur ir tas Prekavu Tomsons, tas vadītājs revolūcijas. Man tēvs sacīja, ka viņš nezina, tādu viņš nemaz nezina un nepazīst, un nav redzējis un nezina. Un tad viņam draudēja tas virsnieks, ka, ja izrādīsies, ka viņš ir zinājis un neteicis, tad viņu un visu to ģimeni nošaus pie tā bērza. Un to visu tēvs uzņēma tā stāvot, nebija sabrucis.

– Tad jūsu vecāki nebija dedzinātāju pusē?

– Nē, nē. Mēs bijām cara cilvēki. Mums pie sienas vienmēr karājās cara lielā bilde ar eļļas krāsām.³⁰ (Adelīna Rozīte, intervēta 1992. gadā Straumēnos, Anglijā.)

Adelīnas ģimene neatbalsta revolūciju. Šajā gadījumā atmiņu stāsts atgādina, ka notikuma laikā valdīja dažādi uzskati. Piektā gada dumpiniekus neatzina arī Ernests Mūrnieks (dzimis 1902. gadā Popē), kura tēvs un arī pats bijis mežsargs un uzturēja kārtību Popes muižas meža apgaitā. Tas netraucē pasmieties par baronu un nepatīkamo elkoņa bučošanas paradumu. Ernests ar smīnu savā ventiņu izloksnē (Ernests dzimis Popē un Lūžņas ciemā ir ienācējs) stāsta par vietējo ļaužu un muižas attiecībām. Bet postīt un graut – tas ir sabiedriskās kārtības un attieksmes jautājums, kas nav pieņemams ne Ernestam, ne Adelīnai.

Pats tač es ar atceros, ka bij baron laiki, ka bij baronam rok jālaiz. Pats ir to darījis uz jakt, ka bij. Viš tev iedod ābol, piemēram, jeb ko, tas jau to nozīmē, ka viš gaid... nu, ko ta tu darīs! Tēvs bij mežsargs. Ja es nedarīt to, ta tam tēvam sliktāk par to, pats par sev.

Tāds gadījums ir bijis ar mūs Popes baron. Viņam bij vecs, uzticams mežsargs, kas māk ģēģers izstādīt zināmā vietā. Katrs to nevar. Viš ir aizgājis pie to baron Popē, kā jau parasti, nobūco rok. Un tas dēls ir bijis, es neatminas, desmit vai diupadsmīt gād. desmit gād laikam. Nu bērnam tač nebučos rok. Tas

vecāis ir teicis: “Ja tu man dod god, tad tev manam dēlam ar ir jādod god!” Saprot, ko! Vecāis mežsargs ir teicis: “Es tač domāj, ka tas ir bērns, ka to tač man nebūt tā jāgoda.” – “Nē, nē, ja tu man dod god, ta tu manam dēlam ar iedod god!” tā teicis.³¹

Toties Līnu Pināti revolūcija pievelk. Uz augusi kreisi noskaņotā ģimenē, kas arī Piektā gada revolūcijai deva savu upuri, – 13. janvāra demonstrantu apšaudē³² iet bojā brālis. Kad pati nokļūst Maskavā, 1917.–1918. gadā darbojas laikraksta *Izvestija*³³ redakcijā. Uzskati ir dažādi – politika iezīmē šķirtni vienas paaudzes robežās. No tā izriet konflikti, kas gan Latvijā visbiežāk tiek ienesti no ārienes.

Tas bija 1917. gadā, kad bija šitā Februāra revolūcija, turpat gandrīz gadu, un tad vēl sliktāk palika. Tad jau es biju... no tiem amerikāņiem es aizgāju, kad nogalināja to vācu sūtni, kad bija atentāts³⁴, toreiz jau ārzemniekus visus izsūtīja, un tad man labie apstākļi tajā rūpnīcā beidzās [..]. Es biju rēķinvede, vecākā rēķinvede *Izvestijas* redakcijā, tad jau tas bija dienas kārtībā, tad es visam sekoju. Tā bija komunistu prese, komunistu kantoris, divi veci boļševiki par mani galvoja, citādi tur nevarēja tikt iekšā.

Līna Pināte 1920. gadā atgriežas Latvijā. Līdz mūža beigām strādā par finansisti-revidenti, pensijā aiziet ar 70 gadu darba stāžu. Atceroties par revolucionāru iznīcināšanu Krievijā, atzīst, ka varējusi būt viena no viņiem.

Taisnību sakot, ja es būtu precējusies, tad manis sen jau nebūtu, tad Sibīrijā mani kauliņi būtu nolikti. Man bija tik interesanta sabiedrība, tāpat vīriešu sabiedrība, kas jau kaut kas bija un kaut ko nozīmēja. Tos vienkārši izsūtīja. Tad jau es arī būtu piederējusi

³¹ NMV-1.

³² 1905. gada 13. janvāra karaspēka uzbrukums demonstrantiem Daugavas malā pie dzelzceļa tilta.

³³ Laikraksts, dibināts Krievijā 1917. gada Februāra revolūcijas laikā.

³⁴ 1918. gada 6. jūlijā atentāts pret Vācijas sūtni Krievijā Vilhelmu fon Mirbahu tiek uzskatīts par kreiso eseru mēģinājumu izprovocēt jaunu karu starp Vāciju un Padomju Krieviju.

³⁰ NMV-57.

pie tiem.³⁵ (Līna Pināte, dzimusi 1897. gadā Elejā, intervēta 1991. gadā Rīgā.)

Savukārt Elizars Rabinovičs vērojās Piekta gada nemierus kopā ar tēvu Jelgavā. Tā ir neliela epizode atmiņās, ko intervētāja Ināra Reine uzklaušīja Kalifornijā 1999. gadā, kad stāstītājam bija 101 gads. Elizars savu atieksmi pret nemieriem tieši neizsaka, līdzīgi kā viņa vecāki, kas notikumus vēroja, bet paši nepiedalījās.

*Es esmu dzimis 1898. gadā 24. decembrī, Jelgavā. Tēvs bija skroderis, māte bija cepurniece. Abi divi ebreji. Vectēvs no tēva puses bija muzikants. Spēlēja ballēs, baroniem, ebreju kāzās. [...] 1905. gadā mēs dzīvojām Marijas ielā, tā drusciņ no sāniem bija Alus fabrika. Un vienu reizi mēs skatāmies – strādnieki pāri pa sētu, un bēg projām. Tēvs stāstīja, ka tur bija nemieri fabrikā un tur bija izsaukti kazaki un tie ar nagaiku [pātagu] sāka sist viņus un viņi muka pāri sētai. Atceros, ka bija mītiņš Strēlnieku dārzā. Es ar tēvu arī aizgāju.*³⁶

Turpinājumā vēl viena epizode no Adelīnas Rozītes atmiņām. Kad viņai ir sešpadsmit, tuvojas Pirmā pasaules kara fronte un ģimene dodas bēgļu gaitās uz Vitebskas guberņu. Seko slimības, bads, nomirst vecmāmiņa. Taču lielākās briesmas pati piedzīvo 1918. gadā, kad pēc revolūcijas Krievijā plosās Pilsoņu karš. Tolaik viņa strādā dzelzceļa rēķinvedībā un brauc līdz vilcienam.

Nu tad mēs aizbraucām uz Ribinsku, un tur bija pavēle likvidēties. [...] Pa to laiku es uz Ribinsku gāju tāpat intereses pēc apskatīties pilsētu. Komunisti virsniekus, cara laika virsniekus, kas bija formās, tos šāva kā suņus, bez kādas tiesas un izmeklēšanas. Turpat, kur viņš gāja, turpat arī viņu nošāva. Tās bija briesmas, ko es tur redzēju. Biju iegājusi vienā apavu veikalā, kur labo apavus, un tur strādā divas jaunas meitenes, un es prasīju, ka man vajadzētu kurpēm papēžus pielikt, vai te neviens nav, kas to izdarītu. Viņas saka, mēs esam tās kurpnieces, mēs to darām. Mēs iepazīnāmies, viņas man tūlīt prasa, kas es esmu. Es vaļširdīgi visu izstāstīju, ka es esmu iebrukusi

*Ribinskā un mana iestāde, kurā es strādāju uz dzelzceļa, likvidējas, un kad mēs beigsim likvidāciju, tad nezinu, ko ar mums darīs. Un tad viņas man stellējās priekšā, ka viņas ir slepenās, un viena bija no Pēterpils studente un otra bija studente turpat no Ribinskas. Un viņas apgādā cara virsniekiem privātās drēbes. Un viņas man uzticējās, un es tad biju viņām sabiedrotā. Es bieži pie viņām gāju.*³⁷ (Adelīna Rozīte, dzimusi Sniedze, intervēta 1992. gadā Straumēnos, Anglijā.)

Savukārt Rozālijas Adleres dzimšanas gads (1902) ļauj atmiņām iesniegties valsts vēsturē svarīgos notikumos, kad risinājās cīņas par Latvijas neatkarību. Rozāliju Adleri intervēju Daugavas Vanagu namā Londonā, kur viņa strādāja.

Kad tie bermontieši gāja ārā, tad atkal bija tāds notikums. Es stāvēju rindā pēc maizes Bolderājā, un es dzīvoju Daugavgrīvā. Un tas bija apmēram ap vienpadsmitiem dienā, kad mēs tādā lielā rindā stāvējām. Un tad pienāca viens vācu virsnieks un pateica – pēc 15 minūtēm būs pirmie šāviņi tajā Bolderājā, tur bija tā atkāpšanās. Un mēs pat nedabūjām no tās rindas iziet, kad sākās jau tie pirmie šāviņi... Un es skrienu uz tilta, lai tiktu pāri uz mājām, un tur jau krīt bumbas. [...]

Un tad tie bermontieši no Daugavgrīvas sāka atkāpties, un tad jau nāca latvieši iekšā, laikam no Jūrmalas puses... Un tad tie jau arī bija dikti trūcīgi, viņiem zābaku nebija... Un es tā atceros, ka bija rudens un es vēl tās brāļa drēbes nesu uz kuģa viņiem. Viņi ar kuģi cēlās pāri uz Rīgu. Tur jau bija arī liellaivas, un kā tur viņi visādīgi... Un tad viņi brauca un dziedāja to dziesmu “Cel mani pār pa Daugavu...”, kā jau jaunībā, tas man vienmēr tā palicis atmiņā.”³⁸ (Rozālija Adlere, dzimusi 1902. gadā Rīgā, intervēta 1992. gadā Londonā.)

Sofijas Dravnieces (dzimusi 1895. gadā Dundagā) atmiņas ļauj iejusties Pirmā pasaules kara bēgļu ceļā, ko latviešu literatūrā aprakstījusi Anna Brigadere.

³⁵ NMV-3095.

³⁶ NMV-803.

³⁷ NMV-57.

³⁸ NMV-58.

Ja esat lasījusi Brigaderes romānu Kvēlošā lokā, kā tur tā bēgšana aprakstīta, tad gluži tāpat bija. [...] Mēs sākām vieni no Ārlavas baznīcas, bet mums jau šur un tur pievienojās. No katra ceļa nāk ārā un pievienojās. [...] Un interesanti, ka brauc viens vīrs ar vienzirga ratiem un viņam ir zārks tais ratos. Neko citu viņam neredzēja, bet zārks bija.

Tad jau bija brauciens, rati pie ratiem. [...] Lopi bija grāvjos atstāti, netikuši līdz. Mantas atstātas grāvjos. Tie visi devās uz Rīgu. Tad sāka līt lietus, diezgan stipri lija, tad līdām zem ratiem, mantas salija. [...]

Tā nu dzinām taisni pa liedagu, gar pašu jūras malu. Tad uzreiz viens teļš iet jūrā iekšā. Un citi viņam pakaļ. Un tik brien, brien arvien dziļāk un arvien tālāk. Tad bija lielas mokas, lai dabūtu viņus atkal ārā.³⁹ (Sofija Dravniece, dzimusi 1895. gadā Dundagā, intervēta 1993. gadā Talsos.)

Kā Pirmā pasaules kara gaita ietekmējusi ebreju dzīvi Latvijā, atceras Elizars Rabinovičs.

Piecpadsmitā gadā ap aprīļa mēnesi vācieši ienāca Kurzemē, Liepājā. Un virspavēlnieks, Nikolajs Nikolajevičs, ķeizara onkulis, teica, ka ebreji varbūt palīdzēs vāciešiem. To, ka tur dzīvoja baroni un pilsētas vācieši, birģeri, Kurzemē, un uz laukiem vācieši, to viņš neskaitīja, bet ebreji tirgotāji, amatnieki – tie var būt nodevēji. Un mūs, ebrejus, evakuēja.

Tā evakuēšana nebija bargā. Tur mums deva dzīvokli, krievi labi mūs pieņēma. Un mēs gājām katrs strādāt, naudu pelnīt. Es biju Maršanskā Tambovas apgabalā. Es gāju mācīties par atslēdznieku. Un vēl mācījos vakaros, papildināju krievu valodas zināšanas, mācījos grāmatvedību. Es pabeidzu tos kursus un aizgāju strādāt par grāmatvedi, un nostrādāju līdz 22. gadam, un tad mēs aizbraucām uz Latviju ar visu ģimeni kopā.⁴⁰

Elizars Rabinovičs skaidri atceras garā mūža epizodes, jo sevišķi tās, kurās redz zīmīgas sakarības. Otrā pasaules karā viņš atgriezās no sarkanarmijas un nav tiešais holokausta liecinieks, tomēr pārmantotā atmiņa ietekmē attieksmi pret kara beigās novēroto.

³⁹ NMV-81.

⁴⁰ NMV-803.

Armijā biju līdz kara beigām. Pēdējais, kas man palika atmiņā: 9. maijā agri no rīta es noskatījos, kā gāja kolonna ar vācu oficeriem – viņus veda gūstā, un to kolonnu veda, bija tās priekšgalā mūsu ofieris pēc uzvārda Amdurs, ebrejs, kapteinis Amdurs. Ebrejs veda vācu oficerus gūstā (smejas).⁴¹

Paaudžu mantojums

Daudzos dzīvesstāstos atklājas, cik liela nozīme iepriekšējai paaudzei, kuras izglītība, darba pieredze un redzesloks spēj dot drošību un paver perspektīvu arī bērniem. Vairākos atmiņu stāstos raksturota atgriešanās pēc Pirmā pasaules kara un revolūcijas ar Krievijā nopelnīto kapitālu.

Bērniības atmiņas iezīmē 20. gadsimta agresīvo sākumu, kas jau agri rada priekšstatu par šausmām, nežēlību un par to, ko nozīmē – apvērsums⁴².

Man iznāca taisni visādi tādi apvērsumi Vladivostokā. Rakstīt es jau mācēju, es zinu, ka māsa mani mācīja un es avīzēs jau lasīju kaut ko tur. Un grāmata tur arī bija atsūtīta latviešu valodā, kur bija tas Raiņa dzejolītis “Mazs kaķītis, mazs zaķītis uz ceļa satikās un brīnījās”. Tas bija tas, ko es pirmo latviešu valodā iemācījos. Bet skolā mani tur nelaida, jo bija šausmīgi nemieri. Es runāju krieviski, bet, kad uz ielas kaut kāda šaudīšanās bija, cilvēku liķi tur gulēja, es teicu: “Ļe hoču perevarota, ņe hoču perevarota.”⁴³ ⁴⁴ (Margarita Sidere, dzimusi 1913. gadā Vladivostokā, intervēta 1992. gadā Latvijā.)

Posāmies atgriezties brīvā Latvijā, mūsu pašu zemē. Pienāca brīdis sēsties sarkanajos lopu vāgos, atkal ar mātes sausiņu maisu. Braucām pārpildītos vāgos, gulējām visi uz lāvām. Brauciens ilga vairākus mēnešus. Gar dzelzceļa malām redzējām kaudzēs saliktus liķus – kara un tīfa upurus.⁴⁵ (Aleksandra

⁴¹ NMV-803.

⁴² Apvērsums – radikālas sociālpolitiskas pārmaiņas.

⁴³ Negribu apvērsumu! – kriev.

⁴⁴ NMV-112.

⁴⁵ Turpat.

Eiche, dzimusi 1905. gadā Omskā, intervēta 1996. gadā Zviedrijā.)

Vecākajiem atmiņu stāstītājiem gadsimts sākas ar pašu pieredzētām jukām, bailēm, neskaidrību, bet nākamajai paaudzei ir raksturīgi stāsti par drošības sajūtu, ko sniedz vecāku zināšanas, kultūras apvārnis un nereti Krievijā sastrādātais kapitāls.

*Tēvs Krievijā tika pie naudas un zināmas turības, bet ienāca lielinieki un viss – cauri! Tie latvieši tur daži jau bija diezgan kreisi. Bet tēvs – viņš pats bij grūti strādājis, bija tāds humāns. Viņš dzirnavās bij ieviesis jau astoņu stundu darbalaiku. Tēvs ļoti gādāja par tiem saviem strādniekiem, un tāpēc tie savlaicīgi pateica, lai bēg projām. Un tā viņš sakrāva, cik var kamanās, un aizbrauca.*⁴⁶ (Kņess Kņezinskis, dzimis 1903. gadā Petropavlovskā, intervēts 1999. gadā ASV.)

Apvērsums nupat vēl plaukstošiem latviešu uzņēmējiem, mājskolotājiem lika ne tikai glābt dzīvību, bet arī domāt par ģimenes nākotni. Dažādos slepenos veidos tiek vests pāri robežai Krievijā nopelnītais.

*Un tad... to kannu. Mēs, bērni, jau to nemaz nezinājām, kas tur ir un ka tur ir. Tikai tad, kad atbraucām uz Viļāniem, tad paps tai kannai attaisāja nevis te no augšas, no vāka, bet no dibena taisīja vaļā. Kad to rokturi pārvilēja pušu, i tad dabūjām redzēt, kas tur ir saglabāts. Vot, un kad paps nomira divdesmit piektajā gadā, tad mums bija dzelzs zelta rezerve. Bija, ar ko dzīvot, saprotat.*⁴⁷ (Valerians Viļčuks, dzimis 1910. gadā Pēterburgā, intervēts 1990. gadā Rīgā.)

Veltas Skultānes vecāki, sagaidījuši meitas piedzimšanu 1920. gadā, brauc no Tomskas uz Latviju, kas kļuvusi par neatkarīgu valsti. Ģimene brauc atsevišķā vagonā, kas iztapsēts ar zvērādām, lai glābtos no sala braucienā, kas ilga pusgadu. Līdzī vesta lāde ar drēbēm un metāla gulta. Kad tēvs Rīgā noīrējis dzīvokli, tur ienes arī metāla gultu un no kājām izkrata ārā zelta rubļus, kas sapelnīti Krievijā. Ar to tad pakāpeniski tēvs sāk saimniekot,

nodrošina ģimenei labklājību un var ieguldīt bērnu izglītošanā. 1940. gadā tēva dzīve tiek traģiski pārtraukta. Bērni un māte kļūst trimdnieki, bet tēva paraugs un ieguldījums meitas audzināšanā ļauj pārvarēt grūtības un garīgi stiprina nākamo paaudzi. Anglijā uzaug un iegūst izglītību Veltas meita Vieda, kas saraksta grāmatas⁴⁸ un tagad vada mutvārdu vēstures pētījumu Latvijā.

Atmiņas par notikumiem, kas iespaidojuši cilvēku dzīvi Latvijā, plašākai sabiedriskai apzināšanai var nodot institucionāli – ar muzeju, bibliotēku starpniecību. Tomēr visos gadījumos tas notiek ar ieinteresētu cilvēku entuziasmu, kas, līdzīgi kā Benita Kalniņa, uzņemas misiju atkarot aizmirstībai traģisko likteņu stāstus. Viņas ģimene, tāpat kā daudzas citas, nebija gatava vardarbībai, kas iznīcināja tēvu, noveda nāvē māti. Benita ar brāli atgriezās un savus mūža gadus, personīgos līdzekļus veltīja, lai sakopotu tuvākā un tālākā novada vardarbīgi iznīcināto ģimeņu atmiņas. Atmiņu modināšana nāca reizē ar valsts neatkarības atjaunošanu, un daudzās ģimenēs, nerunājot par sabiedrību kopumā, tikai pakāpeniski atklājās vardarbības tālejošās sekas un iespaids uz nākamajām paaudzēm.

Es jau savus vecākus ar nesaprotu. Kā varēja no savām mājām iziet, tā kā stāv, ar plikām kājām. Kaut kādas vasaras tupelītes, čibiņas kājās un neviena drēbes gabala līdz, nekā. Kad mūs izveda, man bij pilni desmit gadi, vienpadsmitais. Es pilnīgi visu sapratu. Naktī viņi ielauzās, tas man visu mūžu atmiņā paliks. Ienāca te iekšā. Es jau dzirdēju, biju pamodusies. Dzirdēju, ka [runā] svešā, kaut kādā nesaprotamā balsī, nesaprotamā valodā. Tad mamma ienāca mūs modināt. Mamma saka, celieties, mīļie bērniņi, mums jābrauc prom.

*Mēs visi tādi satrūkušies. Viņa paņēma mazo brālīti, iznes ārā, un mēs vēl kā pusaizmiguši pa tām gultiņām vēl čubināmies. Tad ienāk kaut kādi vīri iekšā un uzreiz izrauj no mazā brālīša gultiņas gultasmaisu. Mēs gulējām uz salmu maisiņiem. Visi salmi izbirst pa zemi. Meklē ieročus. Vai tad bērns gulētu uz ieročiem!*⁴⁹ (Benita Kalniņa,

⁴⁶ NMV-771.

⁴⁷ NMV-5.

⁴⁸ Skultans, Vieda 1998, 2007.

⁴⁹ NMV-3125.

dzimusi 1929. gadā Praulienas pagastā, intervēta 2004. gadā Rīgā.)

Biogrāfiskā metode caur individuālās pieredzes stāstiem veido priekšstatu par pētāmo parādību sakņojumu subjektīvajā attieksmē un atšķirīgajā uztverē. Subjektīvās vēstures liecības atklāj arī, kāda nozīme cilvēku dzīvē bijusi notikumiem, cik dziļš ir to emocionālais iespaids, kā cilvēks apzinās notikušo un kā caur to izteic savas vērtības un kultūras identitāti. Arī to, kā stāstījumā izpaužas iepriekšējo paaudžu ietekme.

Nobeigums

Analizējot NMV krājumā apkopotos dzīvesstāstus, stāstītāja pieredzi paaudzei var noteikt, pamatojoties ne tikai uz tajos aplūkoto pieredzi un attēlotajiem laika posmiem, bet arī uz stāstījuma veidu un valodu, izteiksmes līdzekļu lietojumu, sniegumu. Aplūkotie piemēri raksturo 20. gadsimta sākumā dzimušo stāstītāju izteiksmes veidu, kas sakņojies sava laika kultūras vidē, sākot no ģimenē mantotā līdz plašākām sabiedriskām ietekmēm. Katrā atmiņu stāstījumā atklājas laikmetu un līdz ar to paaudzi raksturojošas kultūras saites. Paaudzes iezīmē arī tādas nianses kā vecāku dotie kristītie personu vārdi, piem., Alvīne, Valida, Rozālija, Adelīna. Katrs no tiem liecina par izvēli, kas bijusi aktuāla noteiktā laika posmā. Paaudzi apvieno laikmets ar tādām iezīmēm kā tehnikas sasniegumi, mode, ekonomiskās attiecības, gan arī – ar pretrunīgām idejām un politiskiem strāvojumiem.

Dzīvesstāsti apliecina, ka pieredzi paaudzei neietekmē politiskie uzskati. Konflikta gadījumā vienai paaudzei pieder gan tie, kas atbalsta, gan tie, kas norobežojas vai neatzīst

kāda laikmeta politiskās vēstures metanaratīvu. Neatkarīgi no uzskatiem sociālie satricinājumi un pierastās dzīves lūzums atstāj iespaidu uz visas paaudzes dzīvi.

Paaudžu pieredzes apgūšana ir svarīga, lai katrs cilvēks un sabiedrība kopumā spētu vērtēt savu vietu un lomu procesā, kas balstās uz pārbaudītām morālām vērtībām. To sekmē talantīgi literatūras un mākslas darbi, saistoši atmiņu sniegumi un arī Nacionālās mutvārdu vēstures krājums – kā neatkārtojams tekstu masīvs savā veselumā un spējā aizvien no jauna uzrunāt sabiedrību. Svarīgi, lai notiek kustība, lai atmiņas tiktu pieprasītas un uzklautas, un, gluži kā prožektora staru kūlis, izgaismotu savu laikmetu iepriekšējo paaudžu pieredzes salīdzinājumā.

Paaudžu perspektīvā svarīga ir Astrīdas Erlas atziņa par to, ka atmiņa beidz pastāvēt, ja tā nepārceļo, turklāt ne tikai horizontāli vienas paaudzes robežās, bet, galvenais, – paaudžu mijas vertikālē. Pieredzes pārnesums notiek, kad dzīvesstāstā pārrēdzamas divu un pat triju paaudžu senās atmiņas kā paša pieredzes daļa. Atmiņu pārvietošanās ģimenes lokā cilvēku ietekmē daudz personīgāk, intīmāk nekā ar ārējo atmiņu nesēju (vēsturisko filmu, literāro sacerējumu, zinātnisko pētījumu) starpniecību un sekmē morāles principu tālāknodošanu, kas tautas pastāvēšanai ir pati svarīgākā vēstures stāsta daļa. Atmiņu ceļošana gan šaurākā, gan plašākā lokā ir nepieciešama sabiedrības ētiskā kodola dzīvotspējai.

Raksts tapis Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta Nr. lzp-2018/1-0458 *Atmiņu pārnese starp paaudzēm: naratīvā perspektīva* un LU prioritārā projekta *Kritiskā domāšana, inovācija, konkurētspēja un globalizācija* ietvaros.

VĒRES

- Austin, J. L. (1975) *How to Do Things With Words*. 2nd ed. Cambridge : Harvard University Press.
- Barts, R. (2012) *Teksta bauda*. Rīga : Mansards.
- Bauman, R. (1989) American Folklore Studies and Social Transformation: A Performance Centered Perspective. *Text and Performance Quarterly*, 9 (3), 175–184.
- Bela, B.; Garda-Rozenberga, I.; Zirnīte, M. (2016) Migratory memories between Latvia and Sweden. *Oral History*, 44, 2 (Autumn), 69–80. Pieejams: http://www.academia.edu/34783815/Migratory_memories_between_Latvia_and_Sweden.
- Bula, D. (2011) *Mūsdienų folkloristika: paradigmas maiņa*. Rīga : Zinātne, 211–238.
- Erl, A. (2011) Travelling Memory. *Parallax*, 17, 4, 4–18, doi:10.1080/13534645.2011.605570.
- Gāle-Kārpentere, I. (1994) Trimda kā dzīves attīstības modelis. *Latvijas Zinātņu Akadēmiskās Vēstis*, 4 (561), 19–24.
- Ikstena, N. (2015) *Mātes piens*. Rīga : Dienas Grāmata.
- Jāgo, T. (2007) Pagātnes un laika interpretācijas pētīšana no pārmantojamās vēstures viedokļa. Zirnīte, M. (sast.) *Spogulis: Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Dzīvesstāsts.
- Jākobsons, V. (2006) *Trejādas brokastis*. Rīga.
- Kalniņa, B. (2008) *Stāsta pārbrāukušie*.
- Knaģis, I. (2016) *Ne mēs tos laikus izdomājām*. Rīga.
- Līce, A. (1990–2008) *Via Dolorosa*. Rīga : Liesma.
- Mannheim, K. (1952) The Problem of Generations. Kecskemeti, Paul (ed.) *Essays on the Sociology of Knowledge: Collected Works*, 5. New York : Routledge, 276–322.
- Skultans, V. (2007) *Empathy and Healing: Essays in Medical and Narrative Anthropology*; Oxford, New York Berghahn Books.
- Skultāne, V. (2007) Mutvārdu vēstures pētīšanas nozīmīgums Latvijā. Zirnīte, Māra (sast.) *Spogulis: Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga : LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Dzīvesstāsts, 34–50.
- Skultans, V. (1998) *The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia*. London, New York : Routledge.
- Urtāns, V. (2015) *Par ko?: 1941.14.VI–1946.4.IX*. Rīga : Nordik.
- Vanaga, M. (1991) *Veļupes krastā*. Rīga : Liesma; Vanaga, Melānija (1995–1998) *Dvēseļu pulcēšana*. Rīga : Karogs.

Summary

Māra Zirņīte

Memories Travelling Between Generations: Insights from Oral History Sources

The National Oral History Archive at the Institute of Philosophy and Sociology of the University of Latvia has been developed over the past 27 years, and its collection contains more than 4600 life stories. The oldest narrators offer a variety of perspectives on an era full of upheavals and devastation. In the twentieth century Latvia experienced two revolutions, two world wars, two occupations and the proclamation, loss and renewal of independence. Drastic changes are usually a rich source of memories and remembering. They also stimulate every new generation to ask questions in order to form its own opinions about past events.

This publication offers excerpts involving dramatic episodes that are described in life stories and characterize the experiences of the older generations at times when the ordinary course of life was interrupted. In these memories, the sense of belonging to a certain generation is represented not only through the events experienced but also in the manner of narration, word choice and specific portrayal of events. German researcher Astrid Erll offers the term ‘travelling memory’, meaning that a memory ceases to exist when it no longer travels between people, groups or nations. The life story excerpts presented here contain such examples of narrators including references from the experience of previous generations as well as their own experience.

The acquisition of generational memories is important for individuals and society as a whole to be aware of their place and role in a process based on time-tested moral values. Literature, films, the public performance of memories and also the unique body of texts held in the National Oral History Archive help to carry memories between generations.